

УДК 323.1 (477)

Г. М. Редькіна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри соціології

Дніпровського державного технічного університету

МОВА І НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Постановка проблеми. Суспільні трансформації, що відбуваються під час становлення будь-якої країни світу, завжди характеризуються складними внутрішньо- і зовнішньомодифікаційними процесами, які формують неповторність і могутність тієї чи іншої держави. Незалежній Україні, ще молодій державі, притаманні культурно-соціальні та політичні протиріччя. Аномія і дезінтеграція через етнонаціональні конфлікти, неоднозначна зовнішньополітична ситуація, війна на Сході країни обумовлюють численні проблеми, що постають перед українським соціумом, а тому потребують нагального вирішення науковцями.

Національна свідомість завжди відігравала головну роль у формуванні соціальних груп, класів, що розмежовували суспільство для його органічного і всебічного розвитку. Історично доведено, що завжди наявний не тільки комплекс чинників, що становить гармонійне синтезування в одному понятті – національна свідомість, а й першочерговий показник, що є найвагомим, діагностуючим настрої і тенденції суспільства на будь-якому ступені його розвитку. У сучасній Україні таким чинником є мова. Як самостійна дефініція мова не тільки здатна бути детермінантою стану того чи іншого суспільства, а й може формулювати соціальні думки, що відображають сучасне соціальне життя.

Сьогодні особливо актуальний розгляд мовного аспекту національної свідомості студентської молоді України. Молодь є саме тією частиною суспільства, що характеризується часом найбільшого розквіту, часом реформ і нових ідей – рушійною силою перетворень, інновацій, відкриттів і революцій. Особливо привабливим і гнучким є статус молоді людини – студента, адже період здобуття освіти надає широкі перспективи для самоствердження не тільки в особистісному просторі, а й як гідному громадянину, представнику свого народу, етносу і держави.

Для перспективного розвитку нашої країни і формування конкурентоспроможності колосальне значення має національна свідомість. І саме мова є тим феноменом, що може не тільки сформувати в молодих людей національну ідентичність, розвивати її й удосконалити, а й стати ключем для єднання українського суспільства.

Саме тому зараз актуальне вивчення процесів формування національної свідомості студентської молоді України крізь призму мови.

Аналіз останніх досліджень. Звертаючись до вітчизняних досліджень національної свідомості та її складників, зазначимо таких вчених, як: О. Антонюк, О. Балакірева, Є. Бистрицький, М. Боришевський, І. Вільчинська, В. Ворона, О. Гоменюк, В. Карлова,

І. Кресіна, Л. Кулішенко, І. Кучера, Е. Лібанова, Х. Майхрук, Ю. Паніч, В. Пасічник, О. Проценко, М. Розумний, Г. Смітюх, Л. Федик, О. Ющишин та ін.

Вагомий внесок у вивчення мовної проблематики України зробили сучасні вітчизняні дослідники: О. Бабак, Т. Бевз, С. Єрмоленко, Л. Залізняк, І. Іванов, М. Кармазіна, В. Крисаченко, Т. Кузьменко, Є. Маланюк, М. Михальченко, Л. Нагорна, І. Огієнко, Г. Палій, М. Степико та ін., вивчаючи українознавчі культурні, історичні, мовні та патріотичні чинники для збереження національної ідентифікації.

Мову як чинник формування нації досліджували І. Балабкіна, А. Борухович, Л. Гапонова, М. Головатий, В. Гонський, Е. Грищук, О. Доскач, С. Єрмоленко, В. Іванишин, Н. Костиця, З. Куць, В. Лизанчук, Е. Мамонтова, Л. Мацько, М. Перекрестов, З. Попова, О. Потєбня, Н. Седнева, П. Селігей, І. Стернін, А. Швейцер та ін.

Проблемами вивчення функціональної сторони мови та її складників цікавилися В. Аврорін, В. Бусел, Г. Зимовець, Л. Панасюк, І. Плотницька, Т. Радзівська, Н. Чередник та ін.

Внеском у вивчення особливостей соціалізації молоді крізь призму мови стали праці В. Астахової, М. Білик, А. Власенко, Н. Гайворонської, Н. Дембрицької, О. Дмитрієва, Л. Дябел, О. Межова, О. Мороз, Г. Овчаренко, Н. Пасько, І. Петренко, Н. Ткаченко й ін.

Є різні напрями, школи, теорії і концепції, що відображають всебічне тлумачення поняття національної свідомості та мови. Проте проблема окреслення співвідношення мови і національної свідомості, а також вплив мови на становлення національної свідомості молоді, студентської зокрема, залишається недостатньо вивченою.

Мета статті полягає в тому, щоб охарактеризувати мовні прояви національної свідомості громадян України, зокрема студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Проблема самоідентифікації громадян України і самовизначення України як суверенної держави залишається чи не найбільш нагальною в науці із часів проголошення незалежності. Стрижневе значення мовної ідентичності є одним із ключових чинників формування єдиного національного простору, що має окреслити єдиний національний курс, чітке і послідовне дотримання якого сприятиме збереженню державності та суспільному процесу збагачення новими цінностями, впровадженнями і майбутніми досягненнями. Україна – європейська держава, що прагне утвердитися як повноцінний суб'єкт міжнародної концептосфери. Для реалізації цього завдання вкрай необхідні внутрішня солідарність і згуртованість, чітке розуміння

й усвідомлення цінностей і потреб суспільства, мовної ідентичності як рушійної сили національного розвитку [8, с. 12]. Протягом всього соціального буття й існування людської цивілізації саме молодь як специфічна частина суспільства є тим ключовим елементом, що засвоює національне минуле свого народу й соціально-історичний досвід. Це є свідченням соціальної важливості національної свідомості для формування в молоді людини активної громадянської позиції, патріотизму, прагнення участі в житті держави для подальшого становлення нації.

На сутнісні характеристики студентської молоді вказує С. Савченко. Узагальнивши думки різних авторів, науковець дійшов таких висновків:

– по-перше, за статевими, соціальними, віковими показниками студентство є найбільш мобільною групою, склад якої кожні п'ять років змінюється;

– по-друге, студентство – відносно автономна соціальна група з підвищеною адаптивністю до різноманітних соціально-економічних і політичних змін у суспільстві, інституціональних і ціннісно-нормативних актів;

– по-третє, зі студентством у суспільстві традиційно пов'язують конкретні напрями й темпи соціальних змін, в яких воно бере найактивнішу участь;

– по-четверте, студентство має значний інтелектуальний потенціал і відрізняється почуттям соціального альтруїзму;

– по-п'яте, у суспільстві студентство відіграє суперечливу роль, оскільки, з одного боку, є суб'єктом нової соціальної діяльності, з іншого – є чинником суспільної стабільності, маючи своєрідний привілей на майбутнє [3, с. 24].

Студентство XXI ст. має свій особливий вигляд, дослідження якого може визначити перспективні напрями розвитку суспільства загалом. Насамперед варто зазначити, що студентство має сьогодні переважно жіноче обличчя й охоплює молодь від 17 до 35 років. В умовах сучасних реформаційних змін, що відбуваються в Україні, дана тенденція характеризуватиметься збільшенням середнього віку студентства, оскільки здобуття середньої освіти стає більш тривалим. У таких умовах відбудуться й зміни в поєднанні процесів, що характеризують той чи інший вік [1, с. 75]. Станом на 2017 р. в Україні налічується 376 тис. студентської молоді [2].

Щоб охарактеризувати мовні прояви національної свідомості студентської молоді України, проведено дослідження українського студентства м. Кам'янське Дніпропетровської області методом анкетування (N = 400).

Майбутнє української держави великою мірою залежить від сформованої національної громадянської ідентичності молоді. Втрата громадянської ідентичності породжує серйозні проблеми, пов'язані із глибоким відчуженням суспільства від держави, відчуттям розпаду, нестабільності людського буття, навіть може створювати загрозу національній безпеці країни. На думку Т. Бевз, сьогодні суспільство охоплене кризою громадянської ідентичності, наслідки якої впливають, зокрема, на можливість влади сприяти мобілізації громадян та їхній консолідації для вирішення завдань стратегічного характеру [7, с. 4]. Особливо ці процеси відображаються на ідентифіка-

ційних настроях молодих людей. Отже, студентська молодь м. Кам'янського позиціонує себе із «просто людьми», що зазначають 51% респондентів. Вважають себе українцями 29% представників опитаної молоді. Громадянами світу себе вбачають 12% респондентів. Мешканцями міста себе позиціонують 6% опитаних. Це говорить про достатньо низький рівень самоусвідомлення приналежності до української державності й нечітке самоототожнення з погляду громадянської позиції.

Майже половина студентської молоді м. Кам'янського вказує на те, що рідними є обидві мови – українська і російська (49% опитаних), для 27% респондентів рідною є українська, а 21% вважають рідною російську мову. Для 3% респондентів рідною є інша мова.

Значна частина опитаних пишається своєю рідною мовою – 38%. Радше пишаються своєю рідною мовою 26%, важко надати відповідь на дане запитання 20%, радше не пишаються мовою 16% студентської молоді.

Продовжуючи розгляд питання двомовності, зазначимо, що 45% студентської молоді м. Кам'янського вважають за потрібне ввести другу державну мову. Протилежної думки дотримуються 38% молоді. 17% студентів вагаються з відповіддю на це запитання. Така ситуація говорить про досить розмиті уявлення студентської молоді щодо цього питання, адже респонденти зазначили невпевненість у доцільності введення другої державної мови в Україні.

З поняттям «національна свідомість» знайомі 51% студентів, 35% частково мають розуміння про цю дефініцію, 12% опитаних важко відповісти на дане запитання, 2% не знайомі з поняттям. Це свідчить про загальне розуміння, що цей чинник є безумовно вагомим і незамінним у самоствердженні держави як такої.

Студентська молодь м. Кам'янського наголошує на тому, що людина може бути національно свідомою, хоча не володіє державною мовою (60% опитаних). Важко дати відповідь на це запитання 18% студентської молоді. Не погоджуються із цим твердженням 22% опитаних студентів. Така позиція говорить про те, що головне, на думку респондентів, відчувати причетність до своєї спільноти, у даному разі держави, аби бути національно свідомою.

Майже половині студентської молоді притаманна думка про те, що вжито не достатньо заходів для підвищення статусу української мови, про що свідчать 49% респондентів. Протилежну позицію мають 35% опитаних, які вважають, що вжито достатньо заходів, а для 16% це запитання виявилось не таким простим, аби надати однозначну відповідь. Це означає, що молоді люди окреслюють мовну ситуацію в Україні як досить хитку.

Зовсім не читають видання, що друкуються українською мовою, 45% опитаних серед студентської молоді. Інколи цікавляться такими виданнями трохи більше респондентів – 39% опитаних. Читають видання українською мовою 16% студентів. Ці дані свідчать про достатньо низький рівень зацікавленості газетами, журналами, інтернет-ресурсам тощо, які видаються українською мовою. Це є відображенням низького рівня зацікавленості молодих людей

українською мовою, престижності або доцільності її використання.

53% вважать нецікавим читання художніх творів українською мовою, проте інколи це цікавить 37% опитаних молодих людей. І лише 8% опитаної студентської молоді м. Кам'янського читають художні твори українською мовою. Це вказує на низьку популярність україномовної художньої літератури серед студентської молоді міста.

Пропонуючи студентам відповіді на запитання: «Чи відвідуєте Ви заходи, мовою проведення яких є українська? (концерти, театральні вистави, кінофільми, фестивалі, флеш-моби)», ми отримали такі результати: інколи студентська молодь відвідує заходи, мовою проведення яких є українська, про що говорять 47% респондентів; 32% опитуваних такий спосіб дозвілля здається досить цікавим; 18% студентів не відвідують такі заходи, а 3% молоді важко зорієнтуватися в цьому питанні. Це вказує на достатньо високий рівень зацікавлення студентською молоддю інтермедійним дозвіллям.

Отже, мовні прояви національної свідомості студентської молоді м. Кам'янського відрізняються мінливістю і невизначеністю. Вважаємо, що це відбувається через незавершеність процесу формування національної свідомості, який триває дотепер.

Висновки. Отже, тенденції та перспективи становлення національної свідомості студентської молоді України крізь призму мови мають багатогранний характер. Студентська молодь становить найнезахищенішу і гнучку верству суспільства, що відображає сучасні внутрішньодержавні тенденції та соціальні настрої, перебуваючи на периферії свого формування і самоствердження через освітній статус.

Національна свідомість студентської молоді набуває нової актуальності у зв'язку з формуванням свідомості молодих людей в умовах деідеологізації, відходу від патерналістських устремлінь держави, зростанням бунтарських і анархічних настроїв, низьким життєвим рівнем. Гуманітарне і патріотичне виховання української молоді, яке, на слухну думку Л. Нагорної, практично зникло з політичного дискурсу [5, с. 45], тісно пов'язане з тією мовною політикою, яка провадиться в державі на тому чи іншому етапі її розвитку. Сьогодні зростає роль комунікативної політики в українському суспільстві, що перебуває в центрі уваги засобів масової інформації. Спостерігається співпраця політичних структур і масмедіа, активізація виборчого процесу, загострення конкурентної боротьби між політиками та політичними силами. Водночас гуманітарна політика далеко не позитивно впливає на формування національної свідомості української молоді.

Розвиток національної свідомості великою мірою детермінований станом освіти та науки. Завдяки освітньому процесу й науковим здобуткам формується інтелектуальний потенціал нації, економічний прогрес, посилюються обороноздатність і конкурентоспроможність держави. Наука, а особливо освіта, не лише впливає на соціум, а й виконує його запити. Саме цикл гуманітарних дисциплін у вищому навчальному закладі тією чи іншою мірою реалізує завдання формування національної свідомості в студентів.

У вищому навчальному закладі не тільки відбувається професійне становлення особистості, але й формується громадянин, повноцінний суб'єкт суспільно-політичного життя, майбутній лідер, політик, громадський діяч. Варто також зазначити, що освіта без виховання не здатна сформувати кваліфікованого спеціаліста, професіонала й громадянина.

Національно свідоме виховання студентської молоді полягає у формуванні патріотичної свідомості і відповідальності за долю України; вихованні любові до рідної землі, її історії, відновлення і збереження історичної пам'яті; культивуванні кращих рис української ментальності (працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку із природою тощо); вихованні бережливого ставлення до національного багатства країни, мовно-культурних традицій [6, с. 10].

Треба зазначити, що державна роль української мови жодним чином не передбачає обмеження розвитку мов інших етнічних груп. Одержавлення української мови означає не приниження чи ігнорування російської мови й культури, мов інших національних меншин в Україні, а відродження й піднесення понижених, поруйнованих української мови, культури, духовності. В. Лизанчук зауважує: «Ідеться про забезпечення кожному українцеві природного права повернутися до національного джерела, до національного буття. Відомо: щоб дитина успадкувала національно-духовні якості свого народу, його ментальність, її треба виховувати саме рідною мовою. Не можна виховати повноцінного поляка англійською мовою, так само й духовно багатого українського патріота – мовою російською. Рідна мова формує тих, хто нею говорить, зумовлює їхні певні погляди на світ, на взаємини між людьми, вироблені нацією за довгий шлях її формування. У мові сконцентровано спільний світогляд народу, набутий досвідом багатьох поколінь» [4, с. 227].

Виховання національної свідомості студентської молоді крізь призму мови в душі загальнокультурних цінностей потребує комплексного впровадження її в життя на всіх етапах:

- соціалізація молодої людини розпочинається з найближчого оточення – сім'ї, друзів і авторитетних представників, які відіграють головну роль у формуванні світогляду;

- передача і прищеплення мовної культури в закладах освіти, що являють собою осередки студентської молоді, оскільки професіоналізм висококваліфікованого ментора і вміння донести до учня не тільки як до студента, а й як до громадянина своєї держави національні цінності, мовно-культурні преференції і державні ідеї, сприятиме цьому;

- найвагомішим залишається чинник держави, яка забезпечує врегулювання мовної політики на всіх рівнях її впровадження. На підтвердження цьому необхідно розробити виважені закони і постанови, які б сприяли розвитку позитивних національних атрибутів і ідей, що забезпечать різностороннє формування суспільства, а особливо молодого покоління – студентів.

На нашу думку, завдяки такому всебічному підходу можливе позитивне формування національної свідомості студентської молоді України крізь призму мови.

Література

1. Астахова В. Студент XXI ст.: соціальний портрет на фоні суспільних трансформацій: монографія. Х.: НУА, 2010. 407 с.
2. Головне управління статистики у м. Києві: вищі навчальні заклади України URL: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=532&lang=1>.
3. Дябел Л. Соціалізація студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. К., 2008. 244 с.
4. Лизанчук В. Мовні аспекти в українському державотворенні. Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи: Науково-практична конференція, 22 листопада 2001 р., Львів, Україна; ЛФ УАДУ. Львів, 2001. С. 224–228.
5. Нагорна Л. Українська етнопсія: криза ідентичності. Національна інтеграція у полікультурному суспільстві: український досвід 1991–2000 рр.: збірник. К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2002. С. 45–60.
6. Петренко І. Вплив гуманітарних дисциплін у вищій школі на формування національної свідомості студентської молоді. Гуманітарне та патріотичне виховання студентської молоді в умовах глобалізації та євроінтеграції: Всеукраїнська наукова конференція, 19 листопада 2015 р., Київ, Україна; НУХТ України. К., 2015. С. 10–14.
7. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві: монографія / Т. Бевз, М. Кармазіна, О. Зорич та ін. К.: ШІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014. 296 с.
8. Хомрач В. Політико-мовна ідентичність громадян України: стан та тенденції розвитку: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03. К., 2015. 210 с.

Анотація

Редькіна Г. М. Мова і національна свідомість студентської молоді України: соціальні характеристики. – Стаття.

Розглядаються феномени національної свідомості та мови. Вказується на те, що мова є впливовим чинником формування національної свідомості. Наголошується на визначній ролі молоді, зокрема студентської, у становленні Української держави. Окреслюється портрет студентської молоді України. Характеризуються мовні прояви національної свідомості громадян України, зокрема студентської молоді, на прикладі студентів м. Кам'яньського Дніпропетровської області. Зазначається, що мовні прояви національної свідомості студентської молоді м. Кам'яньського відрізняються мінливістю і невизначе-

ністю. Вважається, що це відбувається через незавершеність й продовження процесу формування національної свідомості. Формуються пропозиції щодо популяризації української мови.

Ключові слова: мова, українська мова, національна свідомість, Україна, студентська молодь.

Аннотация

Редькина А. М. Язык и национальное сознание студенческой молодежи Украины: социальные характеристики. – Статья.

Рассматриваются феномены национального сознания и языка. Отмечается, что язык является значимым фактором формирования национального сознания. Указывается на исключительную роль молодежи, в частности студенческой, в становлении Украинского государства. Очерчивается портрет студенческой молодежи Украины. Характеризуются языковые проявления национального сознания граждан Украины, в частности студенческой молодежи, на примере студентов г. Каменское Днепропетровской области. Отмечается, что языковые проявления национального сознания студенческой молодежи г. Каменское отличаются переменчивостью и неоднозначностью. Считается, что это происходит из-за незавершенности и продолжения процесса формирования национального сознания. Формулируются предложения по популяризации украинского языка.

Ключевые слова: язык, украинский язык, национальное сознание, Украина, студенческая молодежь.

Summary

Redkina A. M. Language and national consciousness of student youth of Ukraine: social characteristics. – Article.

The phenomena of national consciousness and language are considered. It is indicated that language is an influential factor in the formation of national consciousness. The role of youth, in particular the student, in the formation of the Ukrainian State, is emphasized. A portrait of student youth of Ukraine is outlined. Language pronouncements of the national consciousness of Ukrainian citizens, in particular student youth, are described, for example, students of the Kamian region of Dnipropetrovsk. It is noted that linguistic manifestations of the national consciousness of the student youth of Kamenskoye city are characterized by variability and uncertainty. It is believed that this is due to the incompleteness and continuation of the process of formation of national consciousness. The proposals on popularizing the Ukrainian language are formulated.

Key words: language, Ukrainian language, national consciousness, Ukraine, student youth.